

KİTAP HAKKINDA

Böyle bir kitap için yazılacak bir önsöz sadece bir tanım özelliği taşıyabilir ancak. Genel bir özetin ötesinden başka diyeceği bir şey de yoktur aslında. Söylenen ve söylenmesi gerekenler söylenmiştir, kitabın içerisinde... Bir çeşit derleme olan bu kitaptaki makalelerin temel özelliği görülebileceği ve anlaşılabilmesi gibi bir taraftan anarşizm ve din ilişkisini ele almakta, bir diğer taraftan şiddet üzerine yürüyen ve aslında yürümesi gereken teorik tartışmalara dinsel bir tartışmayı Tolstoy'dan hareketle yürüterek sunmaktadır. Bir başka boyutta ise "İslam ve anarşizm arasında aslında bir bağlantı olur mu?" gibi bir soruya yanıt olması umularak, İslam ve anarşizm ilişkisi ve olasılıkları üzerine makaleler yer almaktadır.

Kitabın birinci makalesi, "*Anarşizm ve Din: Dindar Olmanın Anarşist Tasavvuru ve Anarşizme İçkin Olan Dindarlık*" adını taşımaktadır ve bana aittir. Bu yazıda din ve anarşizm kavramlarının yakınlıkları ve uzaklıkları ele alınmakta ve sorgulanmaktadır. Yazı esasen iki bölümde oluşmaktadır. İlk bölümde Hristiyan anarşist denebilecek tarikatlar ve bilinen belli başlı dindar anarşist düşünürler hakkında kısa açıklamalar yer almaktadır.

Bu makalenin ikinci bölümünün adı "İslam ve Anarşizm"dir. İlk evvela İslam ve Kur'an'dan hareketle anarşist düşüncenin temel argümanlarıyla uygunluğunu ve yakınlığını sorgulamaktayken; ardından İslam coğrafyasında varlık bulmuş heterodoks İslam hareketlerinden Kalenderiler, Camiiler, Abdallar, Haydariler hakkında kısa bilgiler ve anekdotlar aktararak anarşizm babında sorgulanmaktadır. Bu arada bir hal olarak Melametilere de ayrı bir önem verip değerlendirilmektedir.

Makalenin "Ek olarak: Dine Bakışta Bazı Teorik Mülahazalar" başlıklı bölümünde ilahiyat anlayışı ve anlayışlarına dair felsefi muhakemelerde bulunmaktadır.

“Negatif teoloji” üzerine yazılmış ve üzerinde durmaya değecek bir mülahaza olduğu okuyucunun ve ilgisinin takdirindedir.

Kitabın ikinci makalesi David Biale’e aittir. “*Gershom Scholem ve Bir Yahudi Felsefesi Olarak Anarşizm*” adını taşımaktadır. Yahudi anarşizmine dair bilinenin ötesinde bir örnek, bir akademisyene dair kısa bir biyografidir. Yahudi anarşizmi mevzubahis olunca birçok önemli figürü saymak mümkündür. Bunların başında elbette Martin Buber gelir. Yehuda Ashlag ve özellikle Rudolf Rucker’in yakın arkadaşı Yankev-Meyer Zalkind önde gelen bir Tevrat yorumcusu olmasının yanında anarko-sendikalist birisidir de. Tarafımdan Türkçeye çevrilen, David Biale’nin “*Gershom Scholem ve Bir Yahudi Felsefesi Olarak Anarşizm*” adlı bu makalesi Yahudi anarşizminin akademi dünyasındaki önemli bir figürünün felsefi ve dinsel olarak onun anarşizminin görünürlüğe sunulması anlamında iyi bir makaledir. Gershom Scholem’in özellikle Sabetay Sevi hakkındaki kitabı onun akademik ve entelektüel dünyada yerinin önemini pekiştiren bir kitaptır. Sabetaycılığın özellikle İslam âleminde ve coğrafyalarında, Kalenderiler ve ona benzer akımlara benzer şekilde İbahi bir dinsel akım olduğu telakki edilir. Anti-semitist söylemlerin kimi zamanlar onun üzerinden pişirildiğini de buna ekleyelim. Kendisi bir Sabetaycı olmasa da bu çalışmasıyla onun Massignon’un Hallâc-ı Mansûr için yaptığı şeyi yapmış olduğunu da hatırlayalım, işte bu durumda asıl konumuzla bir anarşist tarih yazıcısı olarak Shalom’un varlığı ve çalışmalarının önemini daha da belirginleştirebiliriz. Genel hatlarıyla da olsa Yahudi anarşistlerin varlığına ve düşün dünyasında yaptıklarına küçük bir örnek olarak bu makaleyi yayınlamanın önemli olduğunu düşündüm.

Alexandre J. M. E. Christoyannopoulos’un Hristiyan anarşizmi tartışmalarına Tolstoy babında yapmış olduğu

yorum denemeleriyle sunduğu fikirlerin Türkçeye kazandırılmasının, Türkçe okuyan insana birçok açıdan fikirlerini yeniden gözden geçirmesi için vesile olacağını düşünmekteyim. Özellikle Tolstoy'un Hristiyan anarşist bir düşünür olarak İncil'den hareketle dünyayı yeniden anlamlandırması ve bunu anarşist bir rasyonalizm temelinde yapması sadece fikri açıdan başka bir hukuk tartışmasının kökten ifadesi olarak alınmamalıdır. Bunun esas olmasını dilemek kaydıyla Tolstoy'daki derin karmaşayı ve derin tefekkürü anlamak için de vesile olmasını diliyoruz.

Türkiye ve Türk insanının şiddetle ilişkisi yıllara ve yüzyıllara dayalı devlet-toplum ilişkisi ekseninde günlük, sıcak ve olmazsa olmaz olmuştur. Günlük yaşam ve günlük yaşamın teferruatı -özellikle kentlerde- terörize edilmiş ve şiddet, aile ilişkilerinde dahi birebir ilişkilere kadar nüfuz etmiştir. Bu, özellikle kahramanlık, hamaset ve kibirle birleşerek günlük yaşamın terörizmi içerisinde yaşam biçimi haline gelmiştir. Dolayısıyla pasiflik kelimesi küfürlerin en güçlüsü olmuştur. Politik arenadaysa pasifizm, zaten savunucusu olmayan bir düşünce olarak bilinmekle beraber, ayıp bir siyasal düşüncenin adı olarak da telakki edilmiştir. Bu şiddet kültüründen başka bir şey beklemek de elbette abesle iştigal olur. Dolayısıyla şiddet ve silahı övmek çok taraftar bulurken, şiddet karşıtlığı ve pasifizm küçümsenen ve korkaklıkla -ha keza korkaklık da kahramanlık ve hamaset diliyle insani olmayan bir şeymiş gibi algılanmaktadır- özdeş görülen ve hiçbir zaman "aklı başında" kimsenin genel ortam içinde tercih edebileceği bir şey olarak düşünülmemiştir. Pasifizm ve şiddet karşıtlığı aşağılanırken, 12 Eylül cezaevlerinden bu yana şiddet taraftarı birçok örgüt ve hareket gündelik mücadelelerinde pasifist mücadele ve aktivizm biçimlerini kullanmaktan da imtina etmemiştir.

Bu kitapta yer alan makalelerin üç tanesi Alexandre J. M. E. Christoyannopoulos'a aittir. İlki esasen Tolstoy'dan hareketle Hristiyan anarşistlerin şiddete nasıl yaklaştıklarını ve şiddeti reddetmelerinin Hz. İsa'nın İncil'de yer alan Dağdaki Vaaz'ından hareketle nasıl yorumladıklarını anlatmakta ve farklı argümanları sunmaktadır. Buradan hareketle anlamaktayız ki Hristiyan ahlakı insanlar arasındaki ilişkide esasen başka bir hukuk ve başka bir paradigma önermektedir. Buradan, mevcut hukukumuzun dayandığı temel ve devletlerin hukukunun, medeni kanun ve ceza kanununun temelinde kısasa kısas üzerine yükseldiğini de idrak ederiz.

Alexandre J. M. E. Christoyannopoulos'un İkinci makalesi "*Terörizme Öbür Yanağını Dönmek: Tolstoy'un Dağdaki Vaaz'ı Tefsirinin Çağdaş Anlamı Üzerine Düşünceler*" adlı makalesidir ve tarafımca çevrilmiştir. Bu makalede Christoyannopoulos, Tolstoy'un, İncil'in tefsirindeki öbür yanağını dönmek önermesinden hareketle terörizmi yorumlamaktadır.

Christoyannopoulos'un bir diğer makalesi Yasemin Reis'in harika bir çevirisiyle sunulmaktadır. Ana düşünür esasen Tolstoy'dur ve onun rasyonalist Hristiyanlığında devletin nasıl meşru bir aygıt olmadığı anlatılmakta ve onun şiddet tekeli elinde bulundurmakla zaten Hristiyan olmayacağını Dağdaki Vaaz'ın çeşitli ayetlerini yorumlayarak ispat etmeye çalışmakta ve esasen de bunu başarıyla yerine getirmektedir. Burada devlet şiddeti ve savaş; anarşist yazında Tolstoy ve Tolstoy'un fikirlerinin etkilerine de temas edilmektedir. Esasen anarşizm ve Hristiyanlık üzerine dişe dokunur kitaplardan birini Jacques Ellul yazmış ve birçok eserinde de buna dair göndermeler yapmıştır. Anarşizm ve Hristiyanlık adlı eseri bu konuda yazılmış iyi eserlerden biridir. Değerli ve samimi bir anarşist düşünür olan Ellul, bu kitabında İslamı sıradanlaşmış önyargıya sahip olan bir

batılı gibi görmekte ve İslama dair var olan batılı önyargılarını da ifşa etmekten kaçınmamaktadır. Burada şaşırtıcı olan bir Hristiyan anarşist olarak Tolstoy'un İslama dair referanslarına bakıp bakmadığı ve eğer bakmışsa neler düşündüğüdür. Bu mevzunun tartışılması ise başka bir yazının konusu olduğundan sadece vurgu yapıp geçiyorum.

Altıncı makale Ümit Aktaş'ın. Anarşizm üzerine Türkçedeki ilk telif kitabın da yazarı olan Aktaş, bu makalede Hariciler adı verilen ve İslam'ın ilk dönemlerinde dördüncü Halife Hz. Ali'ye karşı Kur'anı savunmak adına ortaya çıkan hareketin anarşizmine dair bir sorgulamaya giriyor. Oldukça dokunulmamış bir alana el atıyor. Kitabın daha önceki baskısında bu açıklama kısmında yer vermeyi unuttuğum ve bence önemli olan bu makale dikkatle okunmayı hak eden bir makaledir.

Kitabın yedinci makalesi kimilerince Max Stirner ile karşılaştırılan varoluşçuluğun ve özellikle Hristiyan varoluşçuluğun babası addedilen Kierkegaard'ın fikirleriyle Sufilerin fikirleri ve duruşları arasında bir başka karşılaştırmayı yapan Nour Loutfy ve George Berguno'nun makalesidir. Adı "*Sufilik ve Anarşizm.*" Kierkegaard ve onun anarşizmi üzerine en önemli çalışma, gene bir Hristiyan anarşist olan Vernard Marion Eller tarafından "*Kierkegaard and Radical Discipleship: a New Perspective*" (1968) adlı eserle yapılmıştır. Türkiyeli okuyucu açısından Sufizme dair bilinmedik teferruata sahip olmamasına rağmen makalede Kierkegaard'ın Sufizme yakınlığını ayırt etmek şaşırtıcı gelebilir. Bu yakınlığı Sufilerin Ortodoks öğretilerden kopan ve Ortodoksiye yakın olsa dahi merkezkaç fikirlere sahip olan Sufilerde dahi Kierkegaard gibi kilisenin otoritesine ve dünyevi mekânda insanlarla Tanrı arasında aracı olarak duran kiliseye karşı olmasından dolayı kurmak mümkün-

dür. Sufizmin varoluşçuluğuna dair yapılan göndermeyle başka bir fikri duruştur. Bu bize Tahsin Yazıcı'nın İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Melametiye maddesinde bahsettiği gibi onların ilk varoluşçular olduğu sözünü hatırlatıyor elbette. Bunun ötesinde makalenin temas ettiği temel konular elbette ki kişisel gelişim, insan-ı kâmil olma süreci vs.dir.

Son makale bir çeviridir. Sunduğumuz Morris S. Seale'in, "*The Ethics of Malāmātīya Sufism and The Sermon on The Mount*" başlıklı bu makalesi, The Muslim World (c.58, s.1, 1968) adlı derginin 12-23. sayfaları arasında yer almaktadır. Makaleye Ali Bolat'ın *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik* isimli, kanımca Abdalbaki Gölpınarlı'dan sonra Melametilik üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmada rastlamış ve çevirmeye karar vermiştim. Fakat daha sonra bu makalenin Ali Bolat tarafından çevrilmiş olduğunu öğrendim. Kendisinden izin alarak karşılaştırmalı dinler alanındaki, özellikle İslam ve Hristiyanlık üzerine çalışmaları olan Morris S. Seale'in bu makalesini anarşizm, din, pasifizm, heterodoksiye de temas eden bu kitap çalışmasının içinde olmazsa olmaz bir makale olarak telakki ettim ve buraya almayı uygun buldum. Çevirisini bize vermekten tereddüt etmediği için Ali Bolat'a özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Görülebileceği gibi Hz. İsa'nın Dağdaki Vaaz'ı Hristiyan anarşist ve pasifistlerinin varoluşlarında asıl kalkış noktasını oluşturmaktadır. İslam ve özellikle Melamiler ve Dağdaki Vaaz arasındaki bu karşılaştırmalı çalışma bir sonraki makale olan "*Anarşizm ve Din*" isimli makaleyi bir bakıma daha önceki Alexandre J. M. E. Christoyannopoulos'un her üç makalesine bağlayarak bir bütünlük oluşturuyor diye düşünüyorum.

Melametiğin ortaya çıktığında tarikatlara bir reaksiyon, bir hal ve bir duruş olduğu telakki edilir. O esasen

nefsin toplumsal mekânda kendini kendine karşı kısıtlaması ve kişinin kendi olmasının tek yolu olduğunu anlatmakta ve her türlü böbürlenme, kibirden arınmak için bir çeşit yöntem önermekte ve toplumda öne çıkmaya, görünür, bilinir olmaya reaksiyon olarak durur. Melami duruş, toplumda bulunan fert için ne böbürlenme ne de toplumu reddetme ve ona karşı durabilecek bir eyleyiş halinde bulunmayı (Kalenderilerin duruşları tam aksine toplumu kale almadığını ifşa etmeyi ve fakat topluma seslenmeyi gerektirir), orada toplumun her türlü aşığılaşmasına rağmen, herkes gibi sıradan olduğunu bilerek günlük işlerle uğraşmayı, toplum ve başkaları için iyi şeyler yapmayı ancak bunu göstermemeyi savunur. Bilinir olmak isteyecek olanın sadece Allah olduğundan hareketle diyebiliriz ki Melametiye, başkasınca iyi, güzel, dürüst, temiz, onurlu olarak bilinmenin önemsiz ve fakat Allah katında böyle bilinmenin en önemli şey olduğunu da bilen bir halin ifadesidir. Bir düşünce hareketi değil düşünceyle beraber moda tabirle *praxis* bir hal hareketidir. İnsanın doğada ayrılmaz bir varlık olarak kendi yerini bilmesi, kendisini ve dolayısıyla Allah'ını bilmesinin bitmek bilmez bir yoludur.

Gönderme yaptığı tüm bu hallerin, özellikle kişinin kendi içsel erkini dışa karşı kışkırtan duruşunun engellenmesi hali, esasen Dağdaki Vaaz'da da içkindir. Yazar bu benzerlikler üzerine fikirlerini sunmaktadır.

İyi ve teşvik edici, canlandırıcı, yaratıcı okumalar; yanlış okumaları da yaratıcılığa teşvik olarak gördüğünden dolayı yanlış ve doğru her türlü okumaya hürmetler.

Alişan Şahin

~

**I. ANARŞİZM VE DİN:
DİNDAR OLMANIN ANARŞİST TASAVVURU
VE ANARŞİZME İÇKİN OLAN DİNDARLIK**

Alişan Şahin

GİRİŞ

Bu makalenin maksadı “din ve anarşizm” ilişkisinde olası ortak noktalar üzerine tartışma penceresi aralamaktır. Kurumsallaşmış ve bir grup seçkin sınıf (ruhbanlar) ve aristokratın kitleleri mobilize etmek ve şekil vermek için kullandıkları dinin ötesinde bir dinden bahsediyoruz. Bundan dolayı Ortodoks ya da heterodoks hareket, düşünce ve yorumların bir kısmı bu yazıya dâhil edilmiştir ve bunun tartışılmasına girilmiştir.

Din ve anarşizm üzerine yazmamı tetikleyen nedenleri iki başlıkta toplamak mümkün: Din ve anarşizm ilişkisi üzerinde durulması ihmal edilmiş bir alandır. Özellikle Türkiye’de anarşizm özel bir vurguyla sol ve ateistlerce anlatılıp tarif edilmiştir. Anarşizme gönül veren insanların solcu ve ateist olmaları, doğal olarak onun tanımlanması ve anlatılmasında ateizmle mükellef bir hareket olduğu yanılması yaratmıştır. Her ne adla adlandırıyor adlandır, ezilenlerin yanında yer aldığını söyleyen ya da mücadele eden kişi ve gruplar, son yirmi yılda dünyada gelişmekte olan islamofobi dalgasının tetiklemesi ve mevcut medyatik atmosferin Türkiye’de bu İslamofobi hâlihazırda devam etmekte olan iktidar çatışmalarında bir propaganda ve karalama kampanyasının parçası olarak kullanmasının da etkisiyle, anarşizmi mevcut militarist laisitenin yanında konumlandırmaya teşne oldu. Üstelik bu hal anarşist cenahlar içerisinde dahi alıcısını buldu. Bu durumun yarattığı rahatsızlık bu yazının varolmasının ilk nedenidir.

Diğer neden ise bugün günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş olan “sanal dünya” (hakikaten sanal mıdır? Gerçekliğin başka bir yüzü olmasın!) vasıtasıyla içine düştüğümüz iletişim-iletim ve bilişim bombardımanının etkisiyle internet öncesi periyotta mümkün olmayacak

kadar fikri dünyalara açılma imkânına kavuşmanın sonucu genel olarak gruplar, öbekler ve cemaatlere mensup yekûnun fikrine aşına olmaktır. (Bundan hareketle kavramaktayız ki bilginin yatay olarak yayılması, bilgi algılanırken süflileşmekte, yeniden ve olduğunun, algılanması gerektiğinin dışında algılanmaktadır.) Görülmektedir ki genel ekseriyet görüleni olduğu gibi değil, görmek istediği gibi görmek istemektedir. Bundan dolayı görülenin başka bir gözle görülebileceğine dikkati çekmektir.

Peki, anarşist düşüncede dinin rolü nedir?¹ Herkesçe bilindir ki anarşizm, örgütlü dine ve kurumlara karşıdır. Bunun sarih verileri oldukça fazladır. Bir bakıma yanlış da değildir. Din üzerine yazılmış ilk anarşist karşı-tez 1882 tarihli Mikhaıl Bakunin tarafından yazılan *Tanrı ve Devlet* kitabıdır. Bakunin tezinde dini, tarihselliği içerisinde ve modern devletle ilişkileriyle bağlantılıdırarak

¹ Yeri gelmişken *Birikim* dergisi üstünde son bir yıldır yürüyen “sol ilahiyat” tartışmalarına değinmek istemekteyim. Evvela her türlü tartışmanın ve muhakemenin yanında olduğumu ve farklı varolacak hareketlerin çıkmasının yararlı olduğunu düşündüğümü belirtmeliyim. Müslüman ve kendi çevrelerinde tanınan, alanında muktedir şahsiyetlerin de üzerine atlayarak eyvallah çektikleri bu tartışmaların İslam adına politik arenada yeterince yer kapmamış solcu kurnazların çabası olarak, kitlelerle yeterince hemhal olamamış ve ülke insanına yabancı kalmış, Marksizm fikriyatında yeterince verim elde edememiş zevatin politik arenaya su taşıma çabası olarak adlandırmak ve İslam fikriyatının sekülerize edilmesi çabası olarak görmek daha doğru olur. Solcular için din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması fikri o kadar doğrudur ki devletten ayrı bir toplum ve hele de dini ile yaşamı arasında hiçbir ayırım görmeyen ve bu bütünlüğü bozmak istemeyen bir cemaathayal bile edilememekte ve hatta tehlikeli görülmektedir. Sol ilahiyat adıyla yeni bir kavram ortaya attıkları zannında olan eşhasın 19. yüzyılda var olan sosyalist ve komünist Hristiyanlar ve hatta dindar anarşistlere bakmalarında yarar vardır. Kısacası birincisi, solculukla adlandırmaya çalıştıkları bu teoloji yeni bir şey değildir; ikincisi, açıklamaya çalıştıkları şey solculuktan çok dinin aslen varolduğu alanın adıdır ki bu alanın adı “ahlak”tır.

detaylıca açıklar. İspanya’da anarşistlerin birçok kiliseyi yaktıkları iddia edilmişse de aslında birçok kilisenin yakılmasının sorumluları Radikal Parti’ydi ve bunun için her daim anarşistler suçlanmıştır. Bilinen ünlü birçok anarşistin dinin kitlelerin manipüle edilmesindeki rolüne dikkat çekmeleri dindar anarşistler tarafından dahi o kadar büyük bir problem olarak görülmemiş ve hatta dindar birçok anarşistin mevcut din ve kilise anlayışına eleştirilerinin temel argümanlarından biri de bu olmuştur. Din karşıtı tarafta yer alan Emma Goldman, *Anarchism: What It Really Stands For* adlı eserinde, “Din, insan aklının tahakkümünü; özel mülkiyet, insan ihtiyaçlarının tahakkümünü; iktidar, insanın tahakkümünü, tüm korkuların mirası ve insanın köleliğinin kalesini temsil eder,” der.

Bir taraftan bazı anarşistler böyle düşünürken, bazıları da mesela, Ebionitleri² ilk anarşistler olarak anmaktan imtina etmezler.³

² Ebionit, Yahudice’de fakir, fakir olan anlamına geliyor. Yahudi-Hristiyan bir tarikatır. Hristiyanlığın ilk yıllarında Yahudiliğe tamıyla inanmaktaydılar. Ürdün Irmağı’nın doğu yakasında ikamet ederlerdi, merkezleri de orasıydı. İsa’nın mesihliğine inanırlar fakat bakire Meryem hikâyesine inanmazlardı. Gönüllü fakirliğe özellikle önem verirlerdi. Bugün haklarında kesin olan pek az şey bilinmektedir ve diğer Yahudi-Hristiyantarikatlardan farklıdırlar.

³ Hazır sıra Ebionitler gibi bir gruba gelmişken tarihsel bir düşünsel akım ve hareket olarak anarşizmi, kendisinden önce var olmuş düşünce, grup, hareket, tarikat ve dinsel oluşumlarla kıyaslayarak onlara anarşist demenin doğru olup olmadığı meselesinin üzerinde durmakta yarar var. Bu halin adı anakronizm olarak adlandırılabilir ki doğru bir yöntem olmadığı aşikardır. Bu izlek üzerinde gidersek yazılı metinler ve kitapların birçoğunda bu yanlışla karşılaşmamız olağandır. Benzer yanlış Türkiye coğrafyasında yaşayan insanlar hayli hayli yapmaktalar. Şeyh Bedreddin’e, Torlak Kemal’e ve Babailere, komünist ve anarşist yakıştırmasını yapmak olağan ve bugünün ortamında kabul gören bir bakış açısıdır. Bu anakronizmi,

Bu makalede dindar anarşist hareketler ve düşünür-
lere dair kısa bilgilerle yola devam edeceğim. Evvela
anarşizmle tanışmamış fakat ilke, duruş ve varoluş itiba-
rıyla anarşist olan tarihi hareket ve tarikatlarla dair bilgi
vereceğim. Ardından anarşizmle tanışıp anarşizmi kim-
lik olarak da almakta sakınca görmeyen kişi ve gruplar-
dan bahsedeceğim. Ancak hepsinden önce hem batı hem
de doğu kültürü ve toplumsal tarihi açısından, kilise ve
devletlerin bu yazı bağlamında değineceğim tarikat ve
kişilikler için kullandığı kavram olan *antinomianizm*
yani bizde de sıklıkla duyduğumuz “İbahi” “İbahiyye”
kavramına değinmek istiyorum.

Antinomianizm, hemen hemen tüm din kurumlarının
ve resmi din yorumcularının *heretic* olarak da adlandır-
dıkları tarikatlar, hareketler ve kişiler için kullandıkları
bir kavramdır. Mevcut yasaların hiçbir şekilde kendile-
rini bağlamadığını söyleyenler için kullanılır. Batı dün-
yasında Protestan ve Kalvinistler de dâhil olmak üzere
Quakers, Renders, Levellers, Anabaptist ve diğer tarikat,

yaygın bir kabul olarak benimsemiş insanların ortamında aşmak el-
bette zor. Fakat buna rağmen bunun yanlışlığını vurgulamaktan im-
tina da etmemek hakikatten uzaklaştıran yaklaşımları bertaraf etmek
için elzemdir. Yazının bu kısmında belirtmeliyim ki bu yazı bo-
yunca kullanacağım “anarşist dervişler” gibi kavramlar sadece o ha-
reket ve grupların bugün gözüyle, o zamanki meşreplerini ifade et-
mek içindir. Anarşizm bir ideoloji ve bir din değildir elbette. Fakat
zincirlerinden kopmuş bir din tanımlaması ona yakışan bir tanım
olabilir. Anarşizmin 19. Yüzyılda ortaya çıkan tarihsel politik bir
hareket olduğunu söylerken onu bir ideoloji olmamakla beraber bir
meşrep (hal) olarak gördüğümü belirtmeliyim.

Bunun yanında bu anakronizmi gözönünde bulundurarak, bu grup,
tarikat ve düşünce gruplarını tarihselliklerinden koparmadan bugü-
nün düşünsel hareketleriyle karşılaştırmalı değerlendirmelerini yap-
mak da bir metot olarak benimsenebilir. Bu minvalde bu anakro-
nizme girmek ve yanlış tanımlamalarla “bugünün dünyası o za-
manda da aynıydı” yanılısamının önüne de geçmiş oluruz.

mezhep ve kişileri bu kavramla aşığılamak yoluna gidilmiştir.⁴ Ortadoğı coğrafyasında ise bunun adı İbahiliktir. Hristiyan ve Yahudi anarşistler haricinde sadece birkaç tarikatın kendini antinomian olarak adlandırdığını biliyoruz. Antinomianizmin heretizm olduğuna dair yaygın bir kanı olduğundan, küçümseyici ve aşığılayıcı bir anlamı olan bu kelimeyi kabullenmek belli tarihsel dönemlerde haliyle mümkün olmamıştır. Bu kavram kendi dinsel geleneklerini ve yasalarını hiçbir yasanın bağlamadığına inanan gruplar içinde kullanılmıştır. İslam dünyasında Hallâc-ı Mansûr ve İbn Arabi kabaca anacağımız iki isimdir. İsmaililer, Aleviler, Bektaşiler vb. gruplar ve aşığıda anacağımız tüm gruplar bu adla anılarak karalanmak istenmiştir. Bu minvalde anarşizmi bir antinomianizm olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

~

I. I. HRİSTİYAN DÜNYASINDA DİNDAR ANARŞİZM

Bretheren of Free Spirit

13. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkmış olan bu mezhep Katolik kilisesiyle çatışmış ve heretik ilan edilmiştir (1311-1312). Renter ve Quakerların bu hareketin devamı

⁴ Bahse konu olan antinomian tarikatların hemen hemen hepsinin Hristiyanlıkta kendilerine rehber aldıkları temel metin Hz. İsa’nın Dağdaki Vaaz’ıdır (The Sermon on the Mount). Bu metin, 50’li yaşlardan sonra Tolstoy’u Hristiyan olmaya yönelten, devlet, kilise ve şiddeti reddeden güçlü hareketlerin ortaya çıkmasına vesile teşkil eden metindir. Melameti etikle Dağdaki Vaaz arasındaki ilişkiyi konu alan bir makalenin ismini vermek isterim: “The Ethics of Malamatiya Sufism and the Sermon on the Mount”, Morris S. Seale, *The Muslim World*, Volume 58, Issue 1, pages 12–23, January 1968. Bu makale Ali Bolat’ın çevirisiyle türkçeye kazandırılmıştır ve bu kitabın son makalesidir.

oldukları, birçok İslam felsefecisi ve tasavvuf erbabına yapılan yakıştırma gibi onların da panteist ve neo-platonist düşünceleri olduğu söylenmektedir. Ruhani önderleri bilinmemekle beraber öncülleri olarak Amaury de Bena, Giochinno de Fiori ve Meister Eckhart gibi değişik dönemlerde antinomian olmakla suçlanmış önemli din bilginlerine işaret edilir. Esasen Tanrı'nın insan formunda ve her şeyde olduğunu iddia etmektedirler. Aziz Paul'un, "*Herşey ondan, onun vasıtasıyla ve onun içindedir,*" sözünün yorumlamasıyla anılırlar ve anlaşılacağı üzere İncil'in batını yorumuna malik olmuşlardır.

Anabaptistler

Anabaptistler, 16. yüzyıl radikal reformasyon döneminin Hristiyanlarıdır. Nikâh yüzüğü takmayı, yemin etmeyi ve herhangi bir hükümet organında yer almayı ve çalışmayı reddetmektedirler. 16. ve 17. yüzyıllarda Roman Katolik kilisesi ve Protestanlar tarafından kovuşturılmaya uğramışlardır. Çocukların vaftiz edilmesine, silah ve kılıç taşımaya karşıdırlar ve yanlış yapana karşı güçle direnmeyi benimserler. İsa'nın enkarnasyonuna inanmadıkları söylenir fakat bu Menno Simons tarafından reddedilir. Gospellerde Tanrı kelamı olan, "*Herbirinizin bir mezmunu (psalm), bir vahiyi ve bir yorumu vardır,*" sözünden dolayı kilisedeki servislere yani törenlere katılmayı reddederler.

Bu hareket, Güney Almanya'da 1625'de köylü savaşlarında etkili olmuş ve feodal baskılara karşı mutlak eşitlik ve cemaatin iyiliği için Hristiyanlar Birliği talebiyle tüm otoritelere karşı Thomas Münzer şahsında simgeleşen isyanı gerçekleştirmiştir.

Ranterler

Kilise tarafından sapkınlıkla suçlanan, 1649-1660 yıllarında var olduğu söylenen bir tarikattır. Var oldukları tartışmalı olan Ranterlerin düşüncelerinin panteist olduğu söylenir. Tanrı'nın her varlığın içinde olduğunu ve her türlü otoriteyi reddetmek için bu sebebin yeterli olduğunu söylerler. İnsanların İsa Aleyhiselamı içlerinden dinlemelerinin kiliseye gitmeye yeğ tutulmasını önerirler. Ölümsüzlüğe inanmazlar ve Hristiyanların her türlü yasadan münezzeh olduklarına inanırlar. Liderleri olmayan Ranterlerin en ünlü üyesi 1649'da onlarla tanışınca onlara katılan Laurance Clarkson'dır.

Clarkson, “*İnananlar tüm geleneksel kısıtlamalardan münezzehdirler. Günah imajımızın bir ürünüdür ve özel mülkiyet yanlıştır,*” sözüyle bilinir.

Doukhoborlar

Doukhoborların kökeni 16. ve 17. Yüzyıllara kadar gider. “Maneviyat pehlivanları” anlamına gelen Doukhoborlar, seküler iktidarları reddederken, komünal yaşamı ve pasifizmi savunan bir tarikattır. 1899'da Çarlık Rusyası'nın baskılarından kaçıp Kanada'ya göç etmişlerdir. Bu yolculuğun masrafları Leo Tolstoy ve Quakerlar tarafından sağlanmıştır. Kanada, Kanada'da konferanslar için turda olan Peter Kropotkin'in dinsel tolerans açısından daha iyi bir yer olduğuna dair gözlemlerinden hareketle Tolstoy'a güvenli bir yer olarak önerilmiştir.⁵

⁵ 1961 yılında Balıkesir'in Manyas ilçesine araştırma için giden Prof. Dr. Orhan Türkođan, Kocagöl civarında balıkçılıkla uğraşan ve Don Kazakları olarak çağrılan Rus asıllı Doukhoborlar mezhebine mensup bir grup insanın yaşadığını anlatır. Prof.Dr. Orhan Türkođan, *Alevi-Bektaşî Kimliđi – Sosyo-Antropolojik Araştırma*, Timaş Yayınları, 1995, s. 35.

Quakerlar

Adı, “The Religious Society of Friends” olan Quakerlar 1640’larda non-konformist hareketlerin yükseldiği, krallığın idam edildiği, kurumsallaşmış olan kilisenin başarısızlığının arttığı karmaşık bir atmosferde ortaya çıkmıştır. Kurucusunun George Fox olduğu kabul edilmektedir. Ruhbanlar olmadan da Hz. İsa ile doğrudan bir deneyime girilebileceğine inanırlar. İlk yıllarında kendilerini hakiki Hristiyan kilisesinin restorasyonunun sağlayıcısı olarak düşündüklerinden dolayı kendilerine “aziz” denmesini tercih etmişlerdir. İlk yıllarından itibaren güçlü ataerkil toplumsal yapıya rağmen kadınların eşit olduğuna inanmış ve bunu hayata geçirmişlerdir. Britanya, onun kolonileri ve İrlanda’da birçok mensubu kovuşturmalara uğramış ve idam edilmiştir. 1698-1833 arası dönemde parlamentoda yer almaları yasaklanmıştır. Ne bir papazları ve bundan dolayı ne de din eğitimi gördükleri seminerleri olmuştur. Bu durum 19. yüzyılda değişikliğe uğramış ve ayrışma başgöstermiştir. Tanrı’nın kişinin içinde olduğuna ve kişiye rehberlik ettiğine inanmaktadırlar. Birçok ülkede (Avustralya, İngiltere, Amerika, Filistin, Kenya, Tayvan, Ruanda, Japonya, Brundi vs.) örgütlü olmalarına rağmen her türlü hiyerarşiye karşıdırlar.

Anarşist bir çizgiden örgütlenmiş oldukları söylenebilir: Tüm kararlar lokal olarak alınıp, herkesin sözü eşit ağırlıktadır. Hristiyan anarşistlerle Quakerlar arasında önemli miktarda üyelik ve etki açısından ilişki olduğu bilinen bir şeydir. 1980’den sonra nükleer karşıtı hareket, barış hareketi ve globalizasyon karşıtı hareketlerde etkindirler.

Yukarıda haklarında kısa bilgilerle değinilen hareket ve tarikatlar anarşizm tarihsel bir vaka olarak ortada yokken de var olan ve anarşizme yakın felsefi deneyimleri

yaşayan ve mücadele eden hareket ve tarikatlardır. Bunlara eklenecek oldukça fazla tarikat ve hareket çıkarılabilir.

Kendilerini anarşist olarak tanımlamaktan imtina etmeyen hareket ve kişilere geldiğimizde gördüğümüz manzara hiç de yabana atılır cinsten değildir.

Bu listenin en başından Tolstoy'un olması birçoğları tarafından, kendisini bu kimlikle hiç de tanımlamamasına rağmen, kabul edilmekte ve buna hiç itiraz edilmemektedir. Din ve anarşizm arasında var olabilecek ve var olan kozmolojiyi anlamamakta direnen, özellikle de Türkiye coğrafyasında yaşayan bazı anarşistleri, mevcut seküler devlet ve toplum yapılanmasının zihniyeti, anarşistler içerisindeki bir yansıması olarak görmek kaba bir değerlendirme olmaz. Anarşizmi bir din karşıtlığı etrafında tanımlamak hiç de ona yakışan bir tanım değildir. İşte sırf bu yüzden anarşizmin ruhuna gönderme yapmak uygun olur. Ve işte sırf bu yüzden Ellul, sitüasyonistlerden dönemin diğer anarşistlerine kadar kimse tarafından içlerine kabul edilmemişti. Hazır buraya gelmişken 1991'de İngilizcesi yayımlanan *Anarchy and Christianity* isimli eseriyle Hristiyan-anarşist kimliğini deklare eden Jacques Ellul'u ele alalım.

Jacques Ellul **(6 Ocak 1912-19 Mayıs 1994)**

Jacques Ellul biyografilerde felsefeci, sosyolog, hukuk profesörü, dilbilimci ve Hristiyan-anarşist olarak tanıtılır. Birçok alanda yazdığı kitapları ve makaleleri mevcuttur. *Teknoloji Toplumu* (The Technological Society, 1964) ve *Propaganda: İnsan Davranışlarının Biçimlenmesi* (Propaganda: The Formation of Men's Attitudes, 1965 İngilizce'ye çeviri) adlı eserleri alanında çok önemli çalışmalar olarak bilinir. Unnabomber namıyla